

KÜLTÜRLERARASI İLİŞKİ VE ETKİLEŞİM KURAMLARI ÜZERİNE¹

Nevzat ÇEVİK*

Bu makalede, kültürlerarası ilişki ve etkileşimin varlığını gösteren verilerin yanında, kültürleri birbirinden rahatlıkla ayırmaya yarayan özgün unsurların belirlenmesiyle ilişki ve etkileşimin daha kolay ve daha az tartışmalı olarak ortaya konulabileceğine dair öneri sunulmaktadır. Arkeolojinin zaten işi olan yeni kalıntılar ve nesnel belgeler keşfetmekten öte kültürlerarası ilişkiler ve bu ilişkilerin etkileşime dönük değerlendirilmesi ve bunun yöntemleri üzerine düşünce ve önerilerden oluşmaktadır. Özellikle de çoğu zaman göz ardı edilen “bağımsız oluşma ve gelişme”, farklı dönemlerden örneklerle ele alınmaya çalışılmıştır. Çünkü, farkına varılmıştır ki, arkeoloji çoğu zaman, -belki de- meslek doğası gereği kültürler arası ilişki ve etkileşimin yokluğundan çok varlığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu isteğin giderek artan bir ivmede seyretmiş olması sonucunda, bağımsız gelişmiş yerel/bölgesel kültürler bırakmayacak duruma gelmiş ve gerçekten birbirini etkileyen kültürlerin bu ilişkili durumlarına da şüphe düşürmeye başlamıştır². “Midas kentteki kaya basamakları gibi, kendiliğinden kolayca ortaya çıkabilecek en yalın işçilik için, “Urartu’nun Tuşpa ve Rusahinili kentlerindeki kaya basamaklarının kaynak/öncü”³ gösterilmesi, ya da Mezoamerikan kültürlerde Mısır etkilerinden bahsedilmesi temelsiz etkileşim sava- rında sınır tanımayan örneklerden sadece birkaçıdır. Dikkatlice incelendiğinde, Anadolu’daki pek çok kültürün –özellikle erken dönemlerde- kendi içinde,

özgün bir gelişme gösterdiği, komşularından bazı etkiler olsa da genel öz niteliklerini koruduğu ve her birisinin kendine özgü çizgilerinin rahatlıkla ayırtedilebilir olduğu görülebilir.

Uygarlığın nerede ve ne zaman başladığı, yani kökenler sorusu, doğal olarak tüm zamanların en popüler konularından biri olmuştur⁴. Diğeri ise kültürlerarası ilişki ve etkileşimdir ki, bu konular arkeolojide her zaman ilgi ve merak konusu olmuş ve sıklıkla işlenmiştir. Arkeolojinin en büyük zorluklarından biri toplumlar arasındaki ilişkilerin kültürel ya da sanatsal boyutunun varlığını, yoğunluğunu ve sınırlarını saptamak ya da kültür ekinlerinden yola çıkarak toplumlar ve bölgeler arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Siyasi, toplumsal ve ekonomik ilişkilerin varlığı çoğu zaman sanatsal ve kültürel etkileşimin de mutlaka olması gerektiğini düşündürmüştü, bu beklentiler bilim adamlarını farklı kültürlerin nesnelere arasında etkileşim temeline dayalı benzerlikler/ilişki kurmaya yönlendirmiştir.

Bu makalede ise -çok üstünde durulan ve bilinen etkileşimin olduğu değil, olmadığı durumlar incelenmeye çalışılacak ve bir ön örnekten etki almaksızın kendiliğinden ortaya çıkan ve kendi şartlarında gelişen kültürel unsurların hiç de azımsanamayacak düzeyde olduğunu, evrensel kültürel renkliliğini de bu bağımsız oluşum ve gelişimlerin yarattığını gösteren düşünceler sunulacaktır. Kültürel unsurların

oluşumunda etki ve başka topluluklardan öğrenmeden çok daha önce gelen doğal yaşam ve çevre şartlarının kültürleri biçimlendirici ya da kendi geçmişinden öğrenme ve geliştirme yani “bağımsız gelişme kuramı” üzerinde durulacaktır. Zaten yazar, etkileşim olgusunun gereğinden çok fazla öne çıkarıldığını ve bu nedenle gerçekten etkileşimin açıkça var olduğu örneklerle de gölge düşürüldüğü ve bu mantıkla konular ele alındığında kültürlerin özgünlüğünün azaltıldığı, hatta neredeyse özgün kültür kalmadığı, melezlerden oluşan bir kültürel yelpaze oluşturulduğunu düşünmektedir. Artık, örneğin, Avrupa’da ya da Anadolu’da her hangi bir kültür unsuru ele alındığında, önce onun bağlantısız doğamayaacağına ve geçmişinin Mezopotamya ya da Mısır’a indirilmesinin temel bir şart olduğuna inanılmaktadır. Kimi Mısır’da, Mezopotamya’da, kimi Orta Asya’da, Anadolu’da kimi de Yunanistan’da sürekli kökenler göstermektedir. Herkes, bugünün çağdaş kültürlerinin erken başlangıçlarının kendi topraklarında olduğuna, önce kendisini sonra da diğerlerini inandırmaya çalışmaktadır. Gösterilen kökenler ve etkileşim izleri bazen doğrudur bazen de değil. Bazen ise ele alınan örneğin benzerleri daha erkende başka coğrafyalarda olmasına rağmen, iki örnek arasında bir etkileşim ve öğrenmeden çok, her biri kendi başına, doğal gereklilikleri sonucu da ortaya çıkabilmişlerdir. Burada söz konusu edilen de, üstünde durulmakta olan birinci durum değil, hep göz ardı edilen ikinci durumdur.

Geleneksel arkeoloji ve yeni arkeoloji bu konulara farklı bakmaktadır. Artık, arkeolojik ve tarihsel bulguları tarihsel bütünlüğü ve gelişimi içinde kavrayıp yorumlayan arkeoloji yöntemi dışındaki geleneksel yöntem, G. Childe’in belirttiği gibi “postapulu arkeolojisi” olmaktan öteye gidememektedir. Modern arkeolojinin bilgiye ulaşma ve değerlendirme yöntemleri gün geçtikçe değişmektedir⁵. Metrik’ten yana ağırlaşan bu kaçınılmaz değişim, arkeolojik teorilerin daha kesin matematiksel verilerle desteklenerek daha doğru tanımlar yapabilme yolunda güçlendirmektedir. Kazılar ve yüzey araştırmalarındaki bilimsel üye çeşitliliği ve modern teknik-metot yoğunluğu bu değişimin resmidir. Araştırma metot-

larını matematiksel bir kesinliğe bağlama isteğiyle⁶ 1960’larda Amerika’da başlayan bu değişim aslında genel bir bilimsel değişimdir ve arkeolojiyi de diğerleri gibi bağlamaktadır. Artık, arkeoloji kendi ürettiği fikirleri kazacak hale gelmiştir. Eski kazılarda elde edilen veriler ve bunlardan üretilen öyküler, yeni nesil kazıcılar tarafından yeni yöntemlerle test edilmekte ve eskiden göz önüne bile alınmayan pek çok detay yeni baştan değerlendirilmektedir. Bu durum eskinin eleştirisi değil, doğal bilimsel gelişimin anlatımıdır ve sadece arkeolojide değil tüm bilim dallarında böyledir: Yeni fikirler, eski fikirlerin kazılarından çıkmaktadır. Artık kazı alanları çok bilimli laboratuvarlara dönüşmüş ve teknolojik gelişmeler kazı yöntemlerini neredeyse tümünden değiştirmiştir. Zaten veri üretme aşamasından sorumlu teknik kısmı oluşturan alan arkeolojisi tüm dünyada kendini genel arkeolojiden ayırmaya başlamıştır. Bu durumda veriyi en teknik biçimde üretip sunmak ve soruları belirleyip sormak yeni arkeolojinin işi olmuştur. Bu gidişle arkeolojinin –özellikle objelere ulaşım ve koruma ve de veri üretim aşamasında- somut bir fen bilimine dönüşmesi ve her gün daha çok kompüterize olması kaçınılmaz olacaktır. Sosyal bilimlerin düşünce ve inceleme yöntemleriyle çalışırken fen bilimlerinin teknik ve deneyimlerinden yararlanarak sosyal bilgileri üretmeye devam etmek gittikçe daha keyifli olacaktır. Ve umarım bu değişim daha hızlı olur. Çünkü, yetersiz verilerden yola çıkılıp öne sürülen zayıf soyut teorilerden geçilmez olmuştur. Her ne kadar bilim bunu öneriyorsa da, bilgi tekrarlarından oluşan bir teori kirliliği her gün biraz daha çoğalmaktadır. Bir kısım eskiçağ bilimcileri, kendi ülkesindeki hatta kendi kazı alanındaki kültürel objelerin ‘en eski’, ‘en önemli’ olduğunu gösterme telaşına karşı çıkamamaktadırlar. Popülist ve şovenist talepleri karşılama ve ondan pay alma uğruna, modern bir sahiplenme hırsıyla sanatın kökenleri konusu öne çıkarılmakta ve arkeoloji bilimi gittikçe daha fazla kültür savaşlarının maşası haline dönüşmektedir.

Diğer negatif etken ise turizmdir. Ülkelerin kalkınmasında, sağladığı gelirin büyüklüğüyle önemli bir yer edinen turizmin negatif etkilerinden biri, en çok yararlandığı arkeolojiye olmuştur. Bilimsel sorunları çözümleyici seçimler yerine, gösterim ihtiyaçlarını

karşıl原因 anıt binaların ayağa kaldırılışı tercih edilmektedir. Bu durum korumacılık konusunda turizm gelirlerine ve de restorasyon bilim dalı adına şükran duymamıza yol açsa da, arkeolojide anıt eser kazılarına büyük bir yönlendirmeye yol açmıştır.

Başka önemli bir sorun ulusalcılıktır. Bazı bilimciler uygarlıkların kökenlerini önce kendi ülkesinde arama ve uygarlıkların beşiği, çıkış/doğuş yeri kimliğini ülkesine kazandırma isteğine yönelik alışkanlıklarından kurtulamamışlardır. Bir yanda "Yunan mucizeler", diğer yanda "Anadolu kökenliler", başka bir tarafta "Mezopotamya kaynaklılar", "Orta Asya merkezli"ler⁷ ve çoğunlukla da "Mısır başlangıçlılar" her türlü uygarlık unsurlarının kökenlerini ve etki alanlarını kendi düşünceleri doğrultusunda kabul ettirmek için yarışmakta ve her birinin kendi içinde bağımsız doğuş ve gelişim olasılıklarının ve bunun yanında da gerçekten var olan etkilerin ve etki kaynaklarının keşfine de engel olmakta, kesin etkileşimin söz konusu olduğu örneklerin durumlarına da şüphe getirmektedirler. Aslında yukarıda anılan bazı merkezî kültür bölgelerinin ve daha başkalarının birbirinden bağımsız, kendi içinde, orijinal bir doğuş ve gelişim gösterdiği ama zaman zaman etkiler de aldığı anlaşılmaktadır. Avrupa uygarlıklarının kökenini Yunan kültürüne mal eden düşüncenin yanlışlarına karşı son zamanlarda yapılan belki de en önemli çalışmalardan biri M. Bernal'a aittir: Afrika ve Asya kökenli toplumları dünyanın tarihsel gelişimi yatağının dışına iten Eurosentrik teorileri ve bunların arkasında yatan politikaları anlatmaktadır⁸. Yukarıda değinilen pek çok konuda, A. Ünal'ın, "Batı Cephesinde Ne Var Ne Yok?: Miken-Anadolu ve Ahhiyawa-Aka İlişkilerinde Son Durum" adlı çalışması oldukça dikkat çekicidir⁹.

Geleneksel arkeolojiyi yönlendiren en önemli kuramlardan biri difizyonizmdir¹⁰. 1850'de İngiliz Antropolog E.B. Taylor'ın tüm insanların tek bir orijinden (Ortadoğu'dan) geldiği konusundaki teorisinden kaynaklanmış ve uzun süre arkeolojiyi, özellikle de ırkçı Alman okulunu etkilemiş ve yönlendirmiştir¹¹. Özellikle 19. yüzyılda Avrupalılar Eski Mısır'ın ilk büyük uygarlık olduğuna ve tüm dünya uygarlığının

oradan yayıldığına inandılar. Bu görüşe "difizyonizm" adı verildi¹². Aslında, "teolojik yaradılış" öğretilerinin yeni bir kılıfta sunuluydu difizyonizm. G. Childe, difizyonizm'i Niebuhr'la açıklar: Niebuhr'a göre "bağımsız bir şekilde uygarlaşmış tek bir vahşi halk gösterilemez"¹³. Daha da ileri giden difizyonistlerden Lord Raglan'a göre "vahşiler asla bir şey icad edemez, keşfedemez". Childe, "Difizyonistlere göre vahşiler bütünüyle inisiyatifsiz, bir araç, mit veya kurum yaratma yeteneği ve de arzusu olmayan topluluklardır. Bütün büyük buluşlar yalnızca belli, seçkin halklarca gerçekleştirilmiş, vahşiliği çevreleyen karanlığın içine buradan yayılmıştır. Madem hiçbir halk kendi kendine uygarlaşamaz, o halde uygarlık bir mucize, tanrısal bir müdahalenin sonucu olmak zorundadır"¹⁴. Ve, uygarlaşmış halkların da bir adım öncesinde ilkel ve vahşi olduğunu unuttur. Daha çok normatif ekole bağlı olan eski arkeoloji yanlıları kültür birimlerini, düşünce aktarımından kaynaklandırır. Bu ekole göre, "nesiller arasındaki kültür benzerliğinin temeli 'öğrenme', farklı toplumlar arasındaki benzerliklerin nedeni ise 'yayılma'dır"¹⁵. Difizyon genellikle anlaşılması zor bir mekanizmadır; yardıma çağırarak kolay, doğruluğunu kanıtlamak zordur ve çağdaş arkeologlar belki de bu kolaylığı elden bırakmak istememektedirler. Özellikle dinsel duygularının da eksilmeye yol açmadığından, derin dinsel inançlı bilimciler için tek merkezli insan ve kültür doğuşu ve dünyaya yayılışı, çok merkezli doğuş ve gelişim öykülerinden çok daha cazip gelmektedir. Bu, yanlışlıklara götürmeye aday, genel gelişmeleri teke ya da tek bir nedene indirgeyen bir yaklaşımdır¹⁶. Oysa bütüncül bakış açısıyla değerlendirildiğinde, "İnsan evriminde, organik, inorganik ve süperorganik varlık alanları birbiriyle ilişkilidir ve bu üç varlık alanını temsil eden, insanın biyolojik yapısı, doğal çevresi ve de kültürünün birbiriyle olan ilişkisinin birlikte ele alınması lazımdır"¹⁷. Çünkü sadece insana özgü olan kültürel evrimde, insan çevresini biçimlendirdiği gibi ona uyum da sağlar; onun kurallarına göre biçimlendirir¹⁸. Kazılar yeni yerleşimler ve buluntular ortaya çıkardıkça bilinenler hızla değişmektedir. Gerçi eski kuramlar, "yeni yayılmacılık" (Neo-difizyonist) gibi yeni biçimleriyle varlığını sürdürmeye çalışmaktaysa da,

M. Özdoğan'ın belirttiği gibi artık, farklı ve kendine özgü neolitikler kabul edilmek zorunda kalmıştır¹⁹. Özdoğan'ın, fikirlerinde değişim öyküsünü çarpıcı bir biçimde aktardığı J. Cauvin'in "başlangıçta yayılcılığın güçlü bir savunucusu olması, sonradan, Güneydoğu Anadolu için, Levantin koridoru üzerinden yayılımla oluşan ikincil neolitik olarak değerlendirilmesi ve en son da 'Toros Neolitiği' olarak ayrı bir neolitik kültürü kabul ettiği" özetlenmiştir²⁰. Bilim adamlarının düşünce değişimlerine ilişkin bu kısa örnekler, arkeolojide yeni merkezler kazıldıkça daha pek çok bilinenin değişeceğini göstermektedir. Örneğin Neolitik ve öncesi kültürlerin başlangıcı olarak gösterilen Bereketli Hilal bölgesinin belki de en önemli farkı ve özelliği, bu bölgenin en çok -350- kazı yapılmış bölge olmasıdır. Anadolu sınırları içerisinde 25 civarındaki kazının²¹ sayısı ve yoğunluktaki azlığı, bilimcileri Anadolu'nun eski çağları konusunda daha az şey söylemek zorunda bırakmaktadır. Daha da önemlisi, hiç kazı yapılmayan ya da çok az çalışma olan dünyanın pek çok bölgesinde de ileride çok önemli yeni bilgiler ortaya çıkacaktır. Bunun en etkili kanıtı henüz 50 yıl geçmesine karşın, 1950'lerdeki Neolitik tarihi olan 5500'ün şimdilerde 8500'ü aşmasıdır. Bu gerçek göz önüne alındığında, aynı noktalarda tarihlerin daha eskiye gidebileceği yanında dünyanın değişik yerlerinde yapılacak çalışmalarla da, bağlantılı ve ilişkili yapıya sahip olanlarla birlikte, yeni, bağımsız, yerel ve de daha eski neolitik kültürler de bilinecektir.

1960'larda Meksika'da yapılan kazılar bu "kültürel yayılma üzerine, Avrupa merkezli fikri" çürüttü. Bulgular, "Meksika uygarlığının, yabancı bir etki ve yardım almaksızın, kendi başına ve başarılıca gelişme gösterdiğini" anlatmaktaydı. Oysa, başlangıçta F. Catherwood, Mısırlılar'ın Meksika'ya gelip Maya uygarlığını yarattığını" savunuyordu. Ancak fikrini değiştirmesi uzun sürmedi. Çünkü Maya piramitleri mezar değil tapınaktı. Aslında, okyanusun salla geçilebileceğini kanıtladıklarını sananları bir yana bırakırsak, Amerikalılar da kendi kültürlerini kendileri yaratmışlardı²²: Ne Asya'dan ne de Avrupa'dan gelmişti. Yeni Dünya Neolitiği, Eski Dünya'nın etkisi

olmaksızın bağımsız olarak başlamıştı²³. Mezoamerika kültürlerini araştıran J.A. Sabloff'a göre, "Orta Amerika'nın erken kültürü Olmek, Meksika'da yerel olarak kendi şartlarında gelişmiştir"²⁴. Olmek kültürünün kaynağı konusundaki tek tartışma, yayıladan mı yoksa ovadan mı geldiğidir? İerarla eski doğudan benzerler arandığında bulunan Çin sanatıyla benzerliği ise tarihsel ve coğrafi imkânsızlık nedeniyle gündemde bile değildir.

Başlangıçta Amerika'yla Mısır arasında bile ilişki kurabilecek kadar ileri giden yayılcı kuram aslında, tek bir noktada canlılık başladı gibi temel bir yanılsa oturmaktaydı. Oysa kültürel etkileşimin oldukça sınırlı bir olgu olduğunu arkeolojinin kendisi göstermekteydi. Yakındoğu kültürlerinin uzman isimlerinden H. Frankfort, "Sümer ve Mısır kültürlerinin tamamen farklı" olduğunu ve "kültürün değişik yerlerde ve dış etki almadan geliştiğini" belirtiyordu²⁵. Gerçekten, kültürü Mezopotamya'ya oturan Asur'da hiç piramit olmayışı ilginçtir. Daha da ilginç, Mısır'ın karşı kıyısında Anadolu topraklarında da piramite rastlanmamıştır. Buna rağmen burada da, "tümülsülerin piramit kökenli" olduğuna inananlar olmuştur. Çünkü bu tür düşünenlerin temel görüşü, yeni bir kültürel unsurun üretiliş aşamasında mutlaka daha önce üretmiş birinden öğrenmenin söz konusu olması gerektiği yolundadır: Yerel ve bağımsız yaratıcılık yoktur. Halbuki, aynı doğal çevreye uyum zorunda olan iki ayrı insan, ya da sosyal düzene sahip iki topluluk aynı uyum araçlarını kullanmasa da, asıl yaratıcı ve biçimlendirici doğal çevrenin kendisidir. G. Childe, ekosistemik bir bakışla, doğal çevrenin kültürü etkilediğini²⁶ ve kültürlerin, özgül niteliklerini yaratıcılarının içinde çalıştığı coğrafi ortama -fizyografik yapı, yağış miktarı, sıcaklık, toprak, bitki örtüsü, mineraller, bitki, hayvan ve su yolları gibi- borçlu olduklarını belirtir²⁷.

Farklı kültür bölgeleri arasındaki kültürel etkileşim çok yönlü ve karşılıklı bir olgudur ve akışı tek bir etkenle ve de tek yönlü açıklanamaz. Toplum yeni bir fikirle karşı karşıya kaldığında ya onu değiştirmeden alır, ya o fikir üstüne yeniden çalışılır, ya modifiye eder ya da tamamen reddeder²⁸. Oysa arkeoloji yeni

fikrin hem varlığı hem de hemen kabulü konusunda her zaman önyargılı davranmıştır. Özellikle de yeni fikrin kabulü kaçınılmaz görülmüştür. Sovyet arkeologların, “göçlerin, yazı öncesi kültürlerde değişimlere yol açan bir faktör olduğunu tümüyle reddeden”²⁹ fikirlerine katılamasam da, bu “faktörün etki derecesini” her zaman çok da yüksek bulmamaktayım. Bu etken modern arkeolojide o denli abartılmıştır ki, neredeyse pek çok kültürün özgün hiçbir yanı bırakılmamıştır. Tüm kültürler birkaç ana kültür merkezinin sürgünü olan az farklı versiyonlarına dönüştürülmüştür. Kültür, bir bütündür; ayırt edici özelliklerinin bir toplamı değil. “Herhangi bir kültürün ayırt edici özelliklerinden birini alıp, biçimsel açıdan bir başka kültürdeki benzeriyle karşılaştırarak ve buradan hareketle bu bileşenin kökeni üzerine çıkarsamalarda bulunmak ya da ait olduğu kültürün statüsünü değerlendirmek mümkün değildir”³⁰.

Kültürlerin oluşumu ve aralarındaki etkileşimin sınırlarını daha kolay anlayabilmek için aslında olabildiğince eskiye gitmek gerekmektedir. Çünkü toplulukların kimseden öğrenmeden neler yapabilecekleri, ancak onların birbirlerine kolayca ulaşamadıkları ve topluluklar arası ilişkilerin ancak yakın mesafelerde ve hem de çok uzun zaman dilimleri içinde söz konusu olduğu dönemler irdelenerek kolayca görülebilir. Dolayısıyla, etki (bağımlı/etkileşimli gelişme) ya da etkisizlik (bağımsız/etkileşimsiz gelişme) ve bunların düzeyleri ile ilgili kuramlarının açıklanabilmesi ya da anlaşılabilmesinde en çok yardımcı olabilecek örnekler Taş Çağı kültürlerindedir. Aslında yüzbinlerce yıl boyunca doğada, mağaralarda yaşamını en doğal şartlarda sürdüren ve bu şartlarını değiştirmek için çok az şey yapan insan ne oldu da birden bire Neolitik Çağı yaratan şartları oluşturmaya başladı? Bundan önceki onbinlerce yıl neredeydi ve neyi beklemekteydi? Üstelik de değişik coğrafyalarda Çin’den Afrika’ya, Avrupa’dan Mezopotamya’ya kadar çok uzak bölgelerde Taş Çağı adamları bulunmuştu. Bulunmaya da devam etmekte. Bunlar birbirleriyle bazen bağlantılı bazen de bağlantısız bir şekilde benzer gelişimi yaşamaktaydı. Çünkü tüm bu farklı bölge insanlarını bir şey yapmaya ve kendisine karşı

önlem almaya zorlayan hep doğaydı. Her insan grubu ya da topluluğu kendi doğal şartlarıyla başa çıkmanın yollarını, çoğu zaman birbirinden bağlantısız ve habersizce ve kendince almaya çalışıyordu. Zorlayıcı doğal şartların aynılığı, ona karşı üretilen âletlerin ve mekânların da aynılığına yol açıyordu. Örneğin, yaşamını kolaylaştıracağını kestirdiği an doğadaki taşı yontarak bir âlete dönüştürmeyi düşünebilmekteydi. En önemlisi bu eylemi öğrenmek için çok uzaklardaki başka bir ilkelin gelmesini beklemeye ihtiyacı olmamasıydı. M. Özdoğan’ın hatırlattığı, “Aynı işi görebildiği halde farklı biçimsel özelliklere sahip olan âletler”, Taş Çağı ‘âlet modalarını’ ve bu modaların dar yada geniş bölgelerde yayılabilirliklerini gösterdiği gibi, aslında, birden çok modanın farklı bölgelerde bağımsızca ortaya çıkmış olmasıyla bağımsız gelişme kuramını da kendi içinde doğrulamaktadır: Yani Çin’de yaşayan adamlar Fransa’da yaşayan adamın gelip de basit bir taş balta ya da yalın bir sığınak/konut yapımını kendilerine öğretmesini beklemeleri gerekmiyordu.

İnsan ve kültüründeki gelişimin en önemli itici güçlerinden biri doğanın kendisiydi. Aslında doğa değişmedikçe ya da öngördürmedikçe insan yeni bir âlete ihtiyaç duymamaktaydı –örneğin balık olmayan bir yerdeki insanların oltayı keşfetmeleri beklenemezdi-. Bugün olduğu gibi geçmişte de, insanların beslenme alışkanlığını, yakın çevresinde bulunan flora ve fauna tipi belirliyordu ya da yapı tiplerini iklim ve coğrafya, yapı malzemelerini de en yakın çevrede bulunan doğal malzemeler belirliyordu. Ve de yaşamın tüm unsurları arasındaki etkileşim ve zorlama toplu bir değişimi gündeme getiriyordu: Yani sadece mimaride ya da seramikte değil, yerleşme düzeni ve kullanım alanlarında da bu değişim yansıyor. Kesintisiz yerleşim gören sitelerden Yumuktepe bu paralel gelişimin iyi örneklerinden biridir³¹. Bu anlatım, etkileşimli ilişki içerisinde komşu kültürlerden de öğrenerek kendi kültürünü değiştirip geliştirdiği arkeolojik kanıtlarla belgelenebilen örnekleri tabii ki içermektedir. Bu tür bir yaklaşım kültürlerin oluşum ve gelişiminde komşu etkileri tamamen dışlayan bir görüş oluşturur ki, bu olanaksızdır. Burada önem-

le hatırlanması gereken konu, her ilişkinin etkileşim anlamına gelemeyeceğidir. Örneğin yüzlerce km. uzaktan getirildiği düşünülen hammaddenin durumu tam doğrulanmış olsa bile, getirilen hammaddedir, mamül değil. Yeni hammaddelerin girişiyle ilgili kültür gelişmiş ve değişmiş olabilir ama yine kültürün kendi iç dinamikleri ve normları etrafında gerçekleşen bir değişim daha çok söz konusudur. Mamül madde alımlarında bile 'azınlık' ya da 'ithal' özelliğini ne kadar yitirdiği ve ne kadar yerlileştiği önemlidir. En önemli bulgu, ithal nesnenin ya tüm toplum tarafından benimsenerek kullanılması ya da benzerinin yerli ustalar tarafından da yapılmaya başlanması olmalıdır. Asıl etkileşim bunun gibi noktalarda gizlidir. Bunların birlikte bulunduğu gelişim öyküleri belki de çoğunluğu oluşturmaktadır. Çünkü bir kültürün aldığı etkiler her alanında görülmeyebilir ya da yerli özellikleri her nesnesinde sürmeyebilir. Dolayısıyla bağımlı ve bağımsız gelişme kuramlarının birlikte doğrulandığı kültürler çoğunluktadır. Aksi hâlde göç, mal, hammadde, insan, bilgi akışları ve doğadaki değişimlerin etkileri ile baskın ve de yaygın yerel özellikler inkâr edilmiş olur. Burada da çok doğrulu çözümler gündeme gelmektedir. Bu makalenin yazılış amacı da, bu çok doğrulu çözüm paketinde, "bağımsız gelişme" kuramından yola çıkan düşüncelerin/çözüm önerilerinin her zaman eksik bırakılmasıdır.

Doğadaki değişime bağlı kültür değişimi o kadar net bir resim vermektedir ki, bu baskın etki bazen neredeyse başka etkenler arama gerekliliğini ortadan kaldırır. G. Childe'in "Neolitik devrim"³² olarak adlandırdığı, yerleşik düzene geçişle başlayan olağanüstü değişikliğin nedenine baktığımızda, bunun durup dururken oluşan bir değişim olmadığını görürüz. Bu "devrim" in yegâne nedeninin yeni iklim şartları olması çok çarpıcıdır³³. Değişen iklim beraberinde daha yaşanabilir ılıman şartları getirir (Holosen)³⁴. Bitki ve canlı ortamı büyük çaplı değişikliklere uğrar. Dünyanın değişik yerlerindeki benzer iklim ve canlılık değişimi gösteren bir çok bölgede benzer kültürel gelişmeler olur. İlk tarımsal faaliyetler ve köy toplulukları ortaya çıkmaya başlar. 1915'te E. Smith'in ilk kez öne sürdüğünden beri de

neolitikliği belirleyen esas nedenlerinden biri çiftçiliğin/tarımın başlamasıdır. Daha sonra Braidwood taş teknolojisindeki değişimin baz alındığı adlandırma yerine sosyal değişimden kaynaklanan "İlk üretim toplulukları" terimini ortaya atmıştır. İnsanların bir araya gelişlerinin temel nedeni de budur: Artık tek başına avlayabildiği ve tüketebildiği avla geçindiği günler geçmiş, onun yanını ve yerini, yalnız yapamayacağı tarım almıştır. Artık, ekme, biçme, depolama ve üretim fazlasını korumak için başka insanlarla birlikte olması gerekmektedir. Dünyanın her yerinde buzul çağının sona ermesiyle başlayan ılıman iklim, yeni tip bir yaşamın kapılarını açmaktaydı. Ancak Amerika ve Avustralya'da yabancıl tahıl türleri ve evcilleştirilmeye uygun hayvan türlerinin eksikliği nedeniyle Neolitik eski Dünya'ya göre gecikmiş ve farklı bir Neolitik gelişmeye başlamıştır³⁵. Childe, "Avrupa'daki Orinyak ve Mağdalen avcılarının zamanında bile başka kıtalarda başka insanlar bitki üretmeye ve hayvan yetiştirmeye başlamışlardır" der³⁶. Çeşitli ırk bileşiminde insan grupları, değişik iklim ve toprak koşulları altında yaşamlarını sürdürürken, aynı temel düşünceleri edinmişler ve bunları çeşitli çevrelere çeşitli biçimlerde uygulamışlardır³⁷. Her bir grup komşularından ekonomik olarak bağımsız bulunduğu için, onlardan tümden kopuk yaşayabiliyordu. Böylesine bir kopukluk kendi sanat ve zanaatını, kendi tür kurumlarını diğerlerinden bağımsız olarak geliştirebiliyordu. Uzak coğrafyadan örneklerin karşılaştırılması kültürel unsurların oluşumu ve gelişiminde doğal çevrenin en önemli etken olduğunu kolayca göstermektedir. Bunu en kolay doğrulayan arkeolojik olgu "yavaş ve aşamalı evrim" in yaşandığı gerçeğidir³⁸. İnsanlar, çoğu değişimi doğanın içerisinde yavaş yavaş ve her adımda biraz daha geliştirerek gerçekleştirmişlerdir.

Sansu kültürü, Çin neolitikliğini 20.000'e indirilmektedir³⁹. Hemen altındaki Jeytun neolitikliğinin 6800'e, Aral Gölü'nün doğusundaki Step neolitikliğinin ise 5500'e inmesi şaşırtıcı değildir. Çünkü Çin neolitikliği, Yakındoğu neolitikliğinin odaklandığı bereketli hilâî bölgesinde 11.000'e inen neolitikten etkilenecek oluşmamıştır. Eğer böyle olsaydı ara bölgelerde de

en az Mezopotamya ya da Çin neolitiği kadar eskiye giden kültürlerin olması beklenirdi. Üstelik Uzakdoğu'da Japonya-Jarmon neolitiği de 16.000'lere inmektedir. Çin'de ve Japonya'daki ilk tarımcı topluluklar da uygun ekim şartları bulduklarında kültürlerini kendiliğinden oluşturmuş ve geliştirmiş olmalıdırlar. Üstelik tüm bu tarihler yeni arkeolojik kazılarla daha eskiye gitmeye de adaydır. Bunu, son 50 yıl içinde 3.000 yıl daha geriye götürülen Mezopotamya neolitiği anlattığı gibi, 10.000 yıl daha eskiye indirilen Çin Neolitiği de anlatmaktadır.

Mezopotamya, Anadolu ve Yunanistan'daki ilk tarım yerleşimleri hep benzer coğrafyada ve aynı iklim sürecinde ortaya çıkmıştır. Aynı unsurlar ve aynı ilkel başlangıç şartları söz konusu olduğundan da pek çok şey de birbirine benzemektedir. Bereketli hilâl bölgesi, Konya Ovası, Göller Bölgesi ya da Teselya Ovası aynı şartları sunan benzer iklim ve coğrafyaya sahiptirler. Bu nedenle tarım topluluklarına ilişkin erken başlangıçların neden Anadolu'nun güney doğusunda ya da neden Yunanistan'ın Teselya bölgesinde olduğu şaşırtıcı değildir. Bu yerleşimciler, çoğu zaman neolitik başlangıcı birbirlerine değil iklim ve coğrafyaya borçludurlar ve zaten ilk tahıl unsurları da kültür ürünü değil yabancı buğday ya da arpa türleridir (Einkorn, Emmer)⁴⁰. Kendiliğinden doğada uç verip insana kendini göstermişlerdir. Farklı bölgelerde birbirlerinden habersiz evcilleştirilen ilk hayvanların koyun, sığır, domuz olması gibi. Detaylara inildiğinde aslında farklı yerleşimlerin neolitiklerinin birbirlerinden farkları olduğu da görülür. Örneğin, Hallan Çemi bulguları Güneydoğu Anadolu neolitik kültür gelişiminin Levant'tan farklı olduğunu göstermiştir. Bunun üzerine, Rosenberg, "Neolitik kuramların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ve gelişimin tek doğru üzerinde olmadığını" belirtmiştir⁴¹. Bu konuda çok çarpıcı örneklerden biri Göller Bölgesi'dir. R. Duru, "Göller Bölgesi neolitizasyonunun kaynağının Toroslar'ın Akdeniz'e bakan yamaçlarında insan topluluklarına ilk tarım ve hayvancılığı yapma koşulları sağlayan iklim değişiminden yararlanan topluluklar olduğunu ve daha erken başlamış bile olsa Konya Ovası neolitizasyonundan hiçbir şekilde

etkilenmediğini", "Konya Ovası ve Göller Bölgesi'nin bağımsız çıkışlı ve gelişimli iki ayrı merkez olduğunu" belirtir⁴². Konya Ovası ve Göller Bölgesi neolitiklerinin detaylarına bakıldığında görülebilen bu farklılık, genel olarak karşılaştırıldığında elbetteki azalacaktır. Çünkü kültürel renkliliğin az olduğu yaşamın en yalın ve gerekli unsurlardan oluştuğu neolitik dönemde farklı kültür bölgelerinin neolitik özelliklerinin birbirine yakın olabilecekleri düşünülmelidir. Birbirlerine çok yakın olan Konya Ovası ile Göller Bölgesi karşılaştırmasında ortaya çıkan bağımsız kültürel oluşum örnekleri, etkileşimsiz (bağımsız gelişimli) ya da az etkili (yarı bağımsız gelişimli) neolitik oluşum örneklerine, çok uzak ve bağlantısız bölgelerle devam etmek çok anlamlı değildir. Yine de, Orta Anadolu'da bulunan neolitik yerleşimlerin Güneydoğu Anadolu'da bulunanlarla ilgisi olmadığı ve de kendine özgü yerel özellikler gösterdiğini de eklemek gerekmektedir⁴³. Dolayısıyla tek kaynaktan çıkıp yayılan bir neolitik kültürden bahsetmek, yeni yerleşimler ortaya çıktıkça yalınlaşmaktadır. Örneğin, Aşıklı Höyük'ün kazılışıyla bilinen Orta Anadolu ön-neolitiği'nin Yakın Doğu ya da Güneydoğu Anadolu neolitik kültürleriyle ayrı karakter göstermektedir. Özdoğan'ın belirttiği gibi Orta Anadolu neolitiği Orta Anadolu paleolitiğinden gelişmiştir⁴⁴. Bu ve benzeri örnekler "yayıma" ya da/hatta "yeni yayılma" teorilerinin pek çok durumda, beklendiği kadar geçerli olamayacağını, daha çok "öğrenme"nin geçerli olduğu bir gelişimin söz konusu olduğunu düşündürmektedir. Yayılma sonucu etkileşimin her zaman söz konusu olamayacağı bir yana, aynı topraklarda atadan öğrenerek geliştirmeye bağlı "öğrenme" teorilerinin bile yer yer geçerli olamadığı en iyi kalkolitik yerleşimlerden anlaşımaktadır. Aynı toprakların yerli birikimini ifade eden gelenek her durumda gelişerek ilerlemez. Kuruçay yerleşiminde 5. binin başına denk gelen istilâdan bin yıl sonra kurulmuş olan Geç Kalkolitik Dönem köyünde, Kuruçay'ın öncesine hiçbir ilgisi olmayan yepyeni bir yaşam biçimi ortaya çıkmıştır. "En dominant" geleneklerden biri olarak görülen kadın heykelticikleri bile değişmiş, yanlarındaki hayvan ya da çocuklar artık eskide kalmıştır⁴⁵. Üstelik bu sanat dalında bir gerileme de vardır. Daha az yaratıcı ve

tek düzedir⁴⁶. Farklı yörelerde kendi içinde oluşan ve gelişen neolitik kültürler olduğuna en iyi örneklerden biri Hallan Çemi'dir. Günümüzden 12.000 yıl önceye kadar inmesi ve tüm tabakaları yansıması ile önemlidir. Daha da önemlisi Hallan Çemi kültürünün "bölgede gelişen yerli bir kültür olduğunu ve dışarıdan göç ile gelmediğinin kanıtlanmış olmasıdır"⁴⁷. Tarıma güneydeki kadar uygun olmayan Doğu Anadolu'da bile, Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası buluntuları ile Neolitik öncesi ve Neolitik'in tüm aşamalarının varlığı kanıtlanmıştır⁴⁸. Araştırmalar sürdükçe kendiliğinden gelişen yerel ya da bölgesel kültürlerin çoğaldığı görülecektir. Bunlarda bazen komşu kültürlerden bazı etkiler elbette görülebilir. Bu etkilerin düzeyinin tespiti varlığının tespiti kadar önemlidir.

Özlücesi; Anadolu arkeolojisindeki akıl almaz kültürel renklilik bu konuda önemli pencereler açmakta ve daha homojen yapıdaki başka kültür bölgelerine göre etkileşim içeren ilişki ya da ilişkisizlik/ etkileşimsizlik (bağımsız gelişme) kuramlarının daha kolay belirlenebilmesine olanak tanımaktadır. Aslında Anadolu'ya göre oldukça normal olan ve de Anadolu'nun en özgün yanı olan bu 'olağan üstü ve benzersiz karmaşada' kültürel ilişkiler belli bir sınır içerisinde saptanabildiği gibi etkileşime ve öğrenmeye gerek duymadan üretilmiş eserler de belirlenebilmekte ve dolayısıyla her bir kültürün öngörülen ve tanımlanandan öte bir özgünlük taşıyıp taşımadığını anlama şansı da yüksek olmaktadır. Bu yaklaşımla, etkileşimin düşünülemediği gibi, her durumda çok güçlü bir düzeyde olmadığı ve bazen sanatta ilişkisizliğin ilişkililikten daha fazla olabileceği de düşünülebilirse, belki yoğun tartışmalara yol açan bazı kavramların da artık tartışılabilirliği kalmayabilecektir. Örneğin, Nevali Çöri Hallan Çemi ya da Çayönü gibi neolitik yerleşimlerden bahsedilirken, "Yukarı Mezopotamya kültürleri" yerine "Anadolu kültürleri" olarak belirtilmesinin doğru olup olmadığı gibi. Ya da Türkiye'nin batı kıyılarında oluşan ve karşı kıyılara da yayılarak gelişen kültüre "Anadolu" veya "Yunan" uygarlıkları yerine neden orijinal ve doğru adı olan "Ege Kültürü"nü kullanılmadığı sorulmalıdır. Halktan öte, özellikle bilim adamlarının kendileri-

ni bugünün siyasal sınırlarından uzaklaştırmaları ve ilgili dönemlerin kültürel kavramlarını ve adlandırmalarını ve de sınırlarını kullanmaları gerekmektedir.

"...incelediğimizde fark ettiğimiz ayrıcalıklar, tek yanlı bir bağımlılık kuramıyla izah edilemez. Kenttsel uygarlık yalnızca bir özekten bir başkasına taşınıp yerleştirilmiş olamaz, ancak her bir bölgede, yerel toprağın içinde köklenmiş, organik bir gelişme oluşabilir"⁴⁹.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde, kültürlerarası ilişki ve etkileşimin daha yoğun olduğu dönemlerde etkileşim sınırları ve düzeyi özellikle mimarî örnekleriyle ele alınmıştır. Demir Çağı'nda ve sonrasında bile kültürlerarası etkileşimin düzeyi, önerilen ve beklelenlerin çoğu zaman altında kalmıştır...

SUMMARY

This is a theoretical study. In this paper, some evaluations about the methods and the connections, interactions, and influences between cultures and the origins of cultures are investigated and an attempt is made to cross-examine this cultural interaction. This paper deals with the matter of "independent cultural formations and development" theory. This can be demonstrated through the comparison of similar specimens of cultural materials from different periods and different regions.

Traditional (natural) lifestyles and environmental conditions have been of primary importance in the shaping of cultures, far more than the interactions between different societies. Also, learning from ones own past and own progress were very influential in this development.

Cultural interaction between different regions is a mutual and versatile process. When a society is confronted with a new idea from another culture, it might accept it without changing it or it may modify, it depending on its own traditions, or it may totally refuse to accept this idea. But, archaeology has treated the existence and acceptance of new ideas

by the different cultures in a prejudiced manner. Especially the theory of the acceptance of new and better ideas of early developed cultures, being inevitably taken and applied by more "primitive" societies, seemed to be thought of as inevitable and unworthy of serious reflection and yet there is of course the possibility of independent development, or the modification, often in a positive sense, of what has been borrowed. It is of the utmost importance to realize that a casual resemblance or similarity between motifs or cultural artifacts from different societies can in no way, in the absence of clear evidence to the contrary, be attributed to direct influence of one society upon another. It is essential to prove beyond doubt the nature of this alleged connection, before it can be assumed to have taken place.

This article aims to illuminate, with the help of selected periods and cultural materials, that the cultural interactions and influences between societies are not as important as scientists claim and this evidence serves to remind us that there have been quite independent cultural formations and developments as is sensible. The very different characters maintained and in the visible and well known cultural artifacts produced by near autonomous Anatolian cultures are the clearest evidence of this fact. The cultural wealth exposed by Anatolian archaeology enables us to determine the existence or absence and the degree of these cultural relations and interactions.

NOTLAR

- ¹ Prof. Dr. Nevzat Çevik, Akdeniz Üniversitesi, F.E.F. Arkeoloji Bölümü 07058 Kampus-ANTALYA/TÜRKİYE
ncevik@akdeniz.edu.tr
- ² Çevik 2002a 154 vdd.
- ³ Bittel 1950, 85.
- ⁴ Bloch, kitabının "Kökenler Putu" bölümünde, Renan'ın, "Bütün insani nesnelere içinde her şeyden

önce kökenler araştırılmaya layıktır" sözünü hatırlatır: Bloch, 1985, 21.

- ⁵ Son yıllarda büyük değişim geçiren 'Yeni Arkeoloji', bu akımın ilk yıllarının etkisinde yazılan, Dinçol-Kantman 1968, 333'de şöyle değerlendirilmektedir: "... teşhirlik parça ele geçirme deliliğinden ve yıllardan beri toprak altında ya da ormanlar içinde kalmış harabelerin kaybolmuş haşmetini yeniden canlandırmak gibi çocukça isteklerden kurtarıp geçmişteki insanların tüm yerleşmelerini keşfe yönelmiştir. Artık maddî-kültürün münferit kalıntılarının mekanik olarak toplanmasından öteye, kaybolmuş toplumların rekonstrüksiyonuna geçilmiş, ekolojideki grupların, antropolojideki örgütlenmeyi sağlayan ünitelerin arkeolojideki karşılıklarının bulunmasına başlanmıştır". Bu konularda genel olarak bak, Özdoğan 267-280.
- ⁶ Yeni arkeolojinin yöntemleri ve ilgi alanları konusunda bkz., Clarke 1973, 6-18; Dinçol-Kantman 1968, 33.
- ⁷ Bu konuda E. Fogel'in çalışması (Fogel 1999) ilginç yeni örnekler arasında anılabilir. J. Melaart'ın bu kitabın başlangıcında yer alan "Turkish Anatolia – Europe's Mother" adlı bölümünde (s.11) Avrupa kültürlerinin, hep konuşulan kökenine bir kez daha değinir: "The concept of Ex Oriente Lux is not new, and as every schoolboy since Roman times has known Europa benefited from Eastern civilisations...". Ve Avrupa'nın isim öyküsünü şöyle dile getirir: "The story of the bull and the princess Europa is neither of Greek nor of Minoan origin. Besides, this old legend's roots are not three and a half, but eight millenia old. The archaeological findings at Çatal Höyük, Central Anatolia, prove without any doubt that the bull-stories are of Anatolian origin". Burada Melaart'a yöneltilen ilk soru, 6. bin Çatal Höyüğü kült odası duvarındaki boğa resmi nasıl oldu da 5.000 yıl sonra Girit'te görüldü. Nasıl oldu da 1. bin Giritlisi, 5.000 yıl önce yaşamış olan Çatalhöyüklü'yü ve onun çoktan kaybolmuş duvar resmindeki

boğayı tanıdı ve de kendi duvarına yaptı? Belki de hep aynı hataya düşülmüyor: Aynı konuda daha erken olan örneklerin geç olanları etkilemiş olma ihtimallerinin en baştan güçlü olarak kabul edilişi. Burada açık olan, yukarıda bahsedilen boğa odaklı sahnenin bilinen en erken örneğinin Anadolu'nun Çatalhöyükü'nde olmasıdır. Ancak 2. bin yıla kadar benzer bir resme rastlanmaması, bağlantısız ve öncesiz benzer sahnelerin ortaya çıkabileceğini gündeme getirir.

⁸ Bernal 1998.

⁹ Ünal 2001, 244-256.

¹⁰ Trigger 1978, 78 vdd.

¹¹ Ashmore-Sharer 1988, 178; Özdoğan 1995, 271.

¹² www. Chanel4.com. "Great Excavations/beginnings", (2003); Ashmore-Sharer 177 vd.

¹³ Childe 17.

¹⁴ Childe 17.

¹⁵ Binford 203-204.

¹⁶ İndirgemeci yaklaşım için bak, Türk 2000, 37.

¹⁷ Güvenç 1974, 314 vd.; Türk 2000, 38.

¹⁸ Genel olarak bak., Kroeber 1969.

¹⁹ Özdoğan 1995, 275. Bu konuda değerlendirmeler için genel olarak da bak, Özdoğan 1995.

²⁰ Özdoğan 1995, 275.

²¹ Özdoğan 1995, 279.

²² Amerika'daki erken kültürler için genel olarak bak., Fell 1989.

²³ Şenel 1995, 162 dn.109.

²⁴ Lamberg-Karlovski 1979, 249.

²⁵ www. Chanel4.com: Great Excavations/beginnings.

²⁶ Childe 1944, 109; Trigger 1978, 85.

²⁷ Childe 32.

²⁸ Ashmore-Sharer 1988, 177.

²⁹ Childe 132 vd.

³⁰ Childe 18.

³¹ Caneva 1999, 105.

³² Neolitik için genel olarak bak., Child 1958; Mellaart 1975; Yakar 1991; Esin 1979, 2681; Çambel 25-39.

³³ Esin 1979, 13.

³⁴ Yakar 1991, 9 vdd.

³⁵ Şenel 1995, 162.

³⁶ Childe 72.

³⁷ Childe 1983, 92.

³⁸ Özdoğan 1995, 270.

³⁹ Çin neolitiğinin 20.000'e, Japon-Jarmon neolitiğinin de 16.000'e indiriliş bilgileri M. Özdoğan'dan alınmıştır.

⁴⁰ Teber 1985, 136.

⁴¹ Rosenberg 1999, 25.

⁴² Duru 1999, 169. "Toros Neolitiği" kavramı en güçlü muhalifler tarafından da kabul edilmiştir (M.C.-J. Cauvin, "La séquence néolithique PPNB au Levant nord", *Paleorient* 19, 1993, 23-31). Ayrıca Toroslar'ın doğal bir engel oluşturduğu ve bu nedenle Toroslar'ın iki yakasında farklı neolitiklerin oluştuğu da 1956'dan, S. Lloyd'dan beri bilinmektedir. (Lloyd 1956, 53 vd.

⁴³ Sevin 1999b, 43.

⁴⁴ Özdoğan 1995, 278.

⁴⁵ Sevin 1999b, 82.

⁴⁶ Sevin 1999b, 66.

⁴⁷ Özdoğan 1995, 277.

⁴⁸ Özdoğan 1995, 277.

⁴⁹ Childe 1983, 173.

KAYNAKÇA

- ASHMORE-SHARER 1988**, Ashmore, W. – Sharer, R.J., *Discovering Our Past*. (California).
- BERNAL 1998**, Bernal, M., *Kara Atena*.
- BINFORD, BINFORD, L.R.**, “Archaeological Systematics and the Study of Cultural Process”, *American Antiquity* 31-2, 203-204.
- BİTTEL 1950**, Bittel, K., *Grundzüge, der Vor-und Frühgeschichte Kleinasiens*.
- BLOCH 1985**, Bloch, M., *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*. (Çev. M. A. Kılıçbay Ankara).
- CANEVA 1999**, Caneva, I., “Early farmers on the Cilician Coast: Yumuktepe in the Seventh Millenium BC”, *Neolithic in Turkey* (Ed. M. Özdoğan-N. Başgelen) 105.
- CHILDE 1994**, Childe, G., *Toplumsal Evrim (Social Evolution 1951 New York, Çev. C. Balcı)*.
- CHILDE 1998**, Childe, G., *Tarihte Neler Oldu (What Happened in History 1942 Harmondsworth, Çev. A. Şenel- M. Tunçay)*.
- CHILDE 1944**, Childe, G., *Progress and Archaeology* (London).
- CHILDE 1958**, Childe, G., *Man Makes Himself. Man’s Progress Through the Ages*. (New York). (Çev. Kendini Yaratan İnsan, 1983).
- ÇAMBEL, H.** Çambel, “Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmalarının Kültür Tarihi Bakımından Önemi”, *Atatürk Konferansları IV*, 25-39
- ÇEVİK 2002A**, Çevik, N., *Taşların İzinde Likya*. (İstanbul).
- ÇEVİK 2002B**, Çevik, N., “Anadolu’daki Kaya Mimarlığı Örneklerinin Karşılaştırılması ve Kültürlerarası Etkileşim Olgusunun Yeniden İrdelenmesi / Überlegungen zu kulturellen Beziehungen in der Antike unter besonderer Berücksichtigung der Felsarchitektur Anatoliens”, *III. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu Mersin, Olba VIII, 2003*, 213-250, Lev. 39-46.
- ÇEVİK 2003**, Çevik, N., “The rock-cut tombs of Etenna and of southern Anatolia”, *AnatSt* 53, 2003 (Baskıda).
- CLARKE 1973**, D. Clarke, “Archaeology: the loss of innocence”, *Antiquity* 47, 1973, 6-18.
- DİNÇOL-KANTMAN 1968**, Dinçol, A. M – Kantman, S., “Arkeolojide Yeni Kavramlar ve Metodolojik Araştırma Planlaması”, *Belleten* 32, 331-353.
- DURU 1999**, Duru, R., “The Neolithic of The Lake District”, *Neolithic in Turkey* (Ed. M. Özdoğan-N. Başgelen) 169 vdd.
- ESİN 1979**, Esin, U., “İlk Üretimciğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa (G.Ö. 10 500-7 000 Yılları Arası). I. Doğal Çevre Sorunu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- ESİN 1999**, Esin, U., “The Neolithic in Turkey: A General Review”, *Neolithic in Turkey* (Ed. M. Özdoğan-N. Başgelen).
- FELL 1989**, Fell, B., *America B.C.* (New York).
- FOGEL 1999**, Fogel, E., *A Myth of Error: Europe, Turkey and Public Opinion* (Vienna).
- FUENSANTA 1995**, Fuensanta, J.G., “Some Architectural Relations Between Eastern Anatolia, Syria, Mesopotamia and Iran During the Fourth Millenium B.C.”, *M. Akyurt-B. Devam Anı Kitabı, Eski Yakın Doğu Kültürleri Üzerine İncelemeler* 127-134.
- GÜVENÇ 1974**, Güvenç, B., *İnsan ve Kültür*. (İstanbul).
- HAWKES 1974**, Hawkes, J., *Atlas of Ancient Archaeology*. (Londra).
- IŞIK, 1989**, Işık, F., “Batı Uygarlığının Kökeni: Erken Demir Çağ Doğu-Batı Kültür Sanat İlişkilerinde Anadolu”, *TürkAD* 28, 1 vdd.
- KROEBER 1969**, “Relations of Environmental and Cultural Factors”, *Environment and Cultural*

- Behavior, Ecological Studies in Cultural Anthropology*, Ed. A.P.Vayda, 350-361.
- LAMBERG-KARLOVSKÍ 1979**, Lamberg, C.C.-Karlovski, J.A., *Ancient Civilisations. The Near East and Mesoamerica*.
- LLOYD 1956**, Lloyd, S., *Early Anatolia*.
- MANSEL 1971**, Mansel, A.M., *Ege ve Yunan Tarihi* (Ankara).
- MATHEWS 2001**, Matthews, R., "MS 21. Yüzyılda Disiplinlerarası Arkeoloji", *Cogitto 28*, 2001,225-237.
- MELLAART 1975**, Mellaart, J., *The Neolithic of the Near East*. (Londra).
- MÜLER-KARPE 1989**, Müller-Karpe, H., *Handbuch der Vorgeschichte II. Jungsteinzeit* (Münih).
- ÖZDOĞAN 1995**, Özdoğan, M., "Yakın Doğu Neolitik ve Güneydoğu Anadolu. Eleştirisel Bir Değerlendirme", M. Akyurt-B. Devam Anı Kitabı, Eski Yakın Doğu Kùltürleri Üzerine İncelemeler 267-280.
- PULHAN 2001**, Pulhan, G., "Mehmet Özdoğan İle Arkeoloji - İdeoloji - Devlet İlişkileri Üzerine", *Cogitto 28*, 2001, 138-151.
- ROSENBERG 1999**, Rosenberg, M., "Hallan Çemi", (Ed. M. Özdoğan-N. Başgelen) *Neolithic in Turkey 25*.
- SEVİN 1999a**, Sevin, V., "Demir Çağı'nda Anadolu-Batı İlişkileri", *Z.Taşlıkloğlu Armağanı, Anadolu ve Trakya Çalışmaları*, 113-121.
- SEVİN 1999b**, Sevin, V., *Anadolu Arkeolojisi*. (İstanbul).
- ŞENEL 1995**, Şenel, A., *İlkel Topluluktan Uygur Topluma* (İstanbul).
- TEBER 1985**, Teber, S., *İlk Toplumların Değişimleri* (İstanbul).
- TOYNBEE 1975**, Toynbee, A., *Tarih Bilinci I*. (Çev. M. Belge İstanbul).
- TRIGGER 1978**, Trigger, B., *Time and Traditions* (Edinburg).
- TÜRK 2000**, Türk, H., "Biyolojik Evrim-Kültürel Evrim İlişkisi. İndirgemeci Olmayan Bir Yaklaşımla", *TAEDI*, 37-43.
- ÜNAL 2001**, A. Ünal, "Batı Cephesinde Ne Var Ne Yok ? : Miken-Anadolu ve Ahhiyawa-Aka İlişkilerinde Son Durum", Ed. Özgünel ve diğ., *C. Bayburtluođlu İçin Yazılar 244-256*.
- YAKAR 1991**, Yakar, J., *Prehistoric Anatolia. The Neolithic Transformation and the Early Chalcolithic Period*. (Jerusalem).

YAYIN İLKELERİ

Uluslararası standartlara uygun, nitelikli bir dergi çıkarabilmek siz değerli bilim adamlarımızın ve müzecilerin çalışmalarını aşağıda belirtilen kurallara uygun göndermeleri ile mümkün olacaktır.

- Yazarın tercihinine göre Türkçe, İngilizce, Almanca veya Fransızca dillerinden birinde yazılan ve mutlaka özgün olması gereken makaleler, konusuna göre belirlenen “Bilimsel Danışmanlar” tarafından incelendikten sonra yayımlanır. Gerektiğinde gerekçeleri ile birlikte gözden geçirilmek üzere yazarına iade edilir.
- Makaleler PC’de yazılacak ise Word, Adobe InDesign programları, Macintosh’da ise Aldus Freehand veya Quark Express programları kullanılmalıdır. Makaleler A4 kağıda 16.5x24.5 cm’lik bir alan içine çift sütun olarak 11.5 punto ve bir satır aralığıyla Tekton ya da Times karakteriyle, maksimum 10 sayfa olarak yazılmalıdır. Başlıklar ve yan başlıklar bold yazılmalıdır. Referanslar 11.5 punto yazılarak makalenin arkasında notlar halinde verilmelidir.
- Çizim, fotoğraf ve slaytların toplamı 15 adetten fazla olmamalı, fotoğraflar yapıştırılmamalı, bantlanmamalı, çizim ve fotoğraflar arkasına numara, araştırmacı adı, yön oku mutlaka konmalı, makalede belirtilen fotoğraf sayısı ile gönderilen fotoğraf sayısı birbirini tutmalıdır. Çizim ve fotoğraflar baskıda iyi sonuç verecek nitelikte olmalı, fotoğraflar fotokopi veya bilgisayar çıktısı olmamalı ve mutlaka renkli olmalıdır. Çizimler (Çizim: .....), resimler (Resim: .....), haritalar (Harita: .....) diye gösterilip numaralandırılmalı, kesinlikle levha sistemi kullanılmamalıdır. Resimler CD veya diskette gönderilecekse, yüksek çözünürlükte taramıp JPEG veya TIFF formatında kayıt yapılmalıdır.
- Makaleler mutlaka yeni bir diskete kaydedilmeli ve çıktısı ile birlikte gönderilmelidir. Disketteki makale ve çıktı mutlak surette uyumlu olmalıdır. Disketteki makale ile çıktısındaki makale uyumlu olmalıdır takdirde disket baz alınacaktır.
- Türkçe yazılan makalelerde 500 kelimeyi aşmayan İngilizce, Almanca veya Fransızca, yukarıda belirtilen dillerden birinde yazılmış makaleleri ise mutlaka Türkçe özet eklenmelidir.
- Yazarlara makalenin yayımlandığı dergiden 5’er adet gönderilir.
- Makalelere unvan ve yazışma adresi yazılmalıdır.
- Gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın geri gönderilmez.
- Derginin Ekim-Kasım ayları arasında çıkarılması planlandığından yazılar, yayın kurulunda değerlendirme süresi dikkate alınarak, Ocak-Mayıs ayları arasında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Yayınlar Şubesi Müdürlüğü 2. TBMM 06100 Ulus-Ankara adresine gönderilmelidir. Mayıs ayından sonra elimize ulaşan makaleler bir sonraki sayıda değerlendirilecektir.